

Mader Béla

A Tudományos Gyűjtemény és Vörösmarty

(Reformkori tudományos folyóiratunk történetéből)

„A nemzetnek tudományos és mesterségbeli culturája legjelesebb disze, legditsőbb ereje s legfőbb java. Különös gondviselést, tápláltatást és elősegítést érdemel s kíván az. E végre valók a tudományos írárok és gyűjtemények (...)” – így vezeti be Trattner János Tamás, a *Tudományos Gyűjtemény* című folyóirat kiadója a gyűjtemény beindulásáról szóló jelentését.¹ Az első két szerkesztő, Fejér György és Thaisz András összesen 11 évig tartó szerkesztői tevékenysége után 1828-ban Vörösmarty Mihály veszi át a folyóirat szerkesztését s végzi ezt a munkát a következő négy évben, 1832-ig.

A szerkesztő Vörösmarty

Elgondolkodtató tény, hogy bár Vörösmarty a *Tudományos Gyűjteménynek* öt éven keresztül első embere, a költő-szerkesztő és a folyóirat kapcsolatáról a Vörösmarty életrajzok általában csak mint életrajzi momentumról emlékeznek meg. A témával – egészben vagy részben – foglalkozó tanulmányok természetesen születtek,² azonban szempontjaik nem elsősorban sajtótörténetiek, így talán nem haszontalan vizsgálódásunk.

„Most, (...) megújítom ismét búcsú vételemet, s ezzel legyen befejezve végső elválásom” – írja Vörösmarty 1826. augusztus 25-én Perczel Sándornak³, eddigi „munkaadójának”, s válik függetlenné a 26 éves ifjú: maga is sokkal inkább érezvén bizonytalanságot e függetlenségben, mintsem a képzettségének megfelelő ügyvédi, vagy tehetsége követelte irodalmi pálya közötti választás lehetőségét. A bizonytalanság hosszú hónapokig vele marad. Barátja, Stettner inkább csak udvarias gesztusnak szánt korábbi meghívását⁴ kénytelen elfogadni s Budára költözik. Majd 1827 elején nagybátyjánál, Kesziben tölt hosszabb időt. Két újabb hónapot dunántúli utazásokkal, vendégeskedéssel vészel át, de a végső állomás ismét Buda, ahol tapasztalnia kell, hogy művei kiadásából származó kevés pénze elfogyott. Le kell számolnia azzal az ábránddal, hogy az irodalomból, íróként

¹ 1817. február 4-én. MK 1817.

² FRIED 1968. 644–658.

³ VÖM 17. 152.

⁴ VÖM 17. 112. Stettner Vörösmartyhoz. 1825. december 4.

éljen meg. Elhatározza, hogy Fehérváron keres ügyvédi állást, az elhatározást 1827 derekán már barátai is ismerik. Teslér Lászlónak írt levelében megfogalmazza a Pest-Budáról való távozás okát: „Talán kérdezed, mért távozom innen Fehérvárra? – A remény visz oda Barátom, hogy ott talán jobban élélhetek”.⁵ A megvalósítás azonban nem történik egyik napról a másikra. A távozási szándékról szintén értesülő Fábián Gábor először 1827. szeptember 1-jén figyelmezteti, hogy Pest elhagyása sokban fogja gátolni írói munkásságát, s majd még két hónap múlva is azt írja, hogy „Ne menj el Édes Miskám Pestből, ha lehet, az olyan Poétának, mint te vagy *in Urbe* kell laknia, mint lakott Máró, Ovid, sat.”⁶ A létbizonytalanság hónapjai ezek, nagy tervek kovácsolására nem alkalmasak. De nemcsak megélhetési gondok, hanem belső erkölcsi kétségek is gyötrik Vörösmartyt. A reménytelen Etelka-szerелеm arra a fokra ér el, amikor a be nem teljesülés törvényszerűen a szép és a jó iránti dacban jut kifejezésre. „Amikor az ideálok összeomlanak, az önmegtagadó józan élet elveszti belső tartását, üresség támad egy időre a lélekben (...)” – adja örökérvényű megfogalmazását ennek az állapotnak Szauder József.⁷ Az anyagi és morális válság érzete a fiatal költőben egy felismeréssel is párosul. Tudja, hogy sorsa nem egyéni balszerencse, s mivel minden szerénysége ellenére a barátok, ismerősök nem hízelgésnek szánt megnyilatkozásaiból azt is tudnia kell, hogy már jelentős helyet mondhat magáénak az élő magyar literatúrában, hát le kell vonnia a következtetést: az ország még legjobbjainak sem tudja biztosítani a polgári-értelmiségi, vagy éppen a művészi pályán való megélhetést.

Életének e mind egyéni, mind társadalmi okok szülte kritikusi szakaszában kapja meg a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztői állását 1827 végén. Hogy pontosan kinek, kiknek köszönhetően? Úgy véljük, hogy elsősorban az új szellemiséget képviselő aurorások az előző szerkesztő, Thaisz András megbuktatását is eredményező, a folyóirat szerkesztői posztjáért (és létbiztonságot jelentő évi nyolcszáz forint javadalmazásért) indított harcának eredménye Vörösmarty szerkesztői kinevezése. Amihez minden bizonnyal hozzájárult a Vörösmarty-rajongó Horvát István – akinek viszont barátja és tisztelője a Trattner melletti tulajdonostárs Károlyi – ez utóbbihoz intézett kérése is.

A szerkesztés munkájának átvételét megelőző hónapok eseményeinek ismeretében nagyon valószínűnek tarthatjuk, hogy Vörösmarty nem volt felkészülve a megkapott feladatra. A felkészületlenséget bizonyítja, hogy az 1828. évi 1. kötet késedelmesen jelent meg, de ez inkább csak felszíni tényező, kevésbé lényeges. Lényeges viszont az, hogy szerkesztői indulásakor nem volt olyan határozott szerkesztői koncepciója, mint akár az első szerkesztő Fejér Györgynek, akár követőjének, Thaisz Andrásnak. Közülük az első egy hatalmas elvi tanulmányban, az utóbbi pedig egy pragmatikus szerkesztői közleményben fejtette ki a

⁵ VÖM 17. 179. Vörösmarty Teslérhez. 1827. augusztus 27.

⁶ VÖM 17. 181. Fábián Vörösmarty-nak és VÖM 17. 187. Fábián Vörösmarty-nak. 1827. október 28.

⁷ SZAUDER 1961. 306.

folyóirat tervezett célját. Állíthatjuk, hogy mindketten hivatásuknak érzeték a szerkesztői tevékenységet. Vörösmarty sokkal inkább szerencsének, majd később pedig egyenesen irodalmi munkásságát akadályozó tehertételnek érezte a folyóirat szerkesztését. A töredékesen fennmaradt Vörösmarty-levelezésben nincs meg az a darab, amelyben a költő a szerkesztői megbízatás tényét barátjával, Fábián Gáborral közli. De Fábián válaszában egy kitétele arra utal, hogy részben Vörösmarty saját szavait ismétli. „*Leveledből, melyet tegnap vevék, örömmel olvastam, hogy a rád ruházott redactori hivatalban a véled valahára megbékélt szerencse [aláhúzás: MB] olyan életmódot nyújtott kezedbe, mellyel bizonyosan inkább megelégszel (...)*”⁸ Az ifjú Vörösmarty eddig nem dédelgetett folyóiratterveket. A *Tudományos Gyűjtemény*-szerű enciklopédikus folyóirat pedig nem is kínált különösebb lehetőségeket számára. Vörösmartyban nincs nyoma a számos területen tudóskodó, kisebb értekezéseket, bírálatokat író, s eközben szépirodalmi munkásságot mintegy mellékesen folytató, a korban nagyon gyakori nemesértelmiséginek. Ő már író, a szó valódi értelmében, kifejezési formái irodalmi formák, ezeket érzi természetesen magáénak. Az ország életének, egyéni sorsának problémáit költőként érzékeli s ebben, a Gyűjtemény szerkesztésének átvétele körüli ellentmondásos időszakában irodalmi termékenysége sem nagy. Nem teoretikus alkat, aki elméleti tanulmányokban fejtené ki nézeteit a haza felemelkedéséről, s ha ebben a – 1830-as évek elejéig tartó – korszakában irodalmi művei sem adnak a *Zalán futásához* hasonló választ erre az alapkérdésre, nem meglepő, ha a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztőjeként sem vázol fel részletes programot. A folyóirat általa szerkesztett első kötetében (1828. 1. kötet) rövid közleményben jelenti magát szerkesztőnek, remélvén, hogy a folyóirat „*mind az írók, mind az olvasók közül minél több résztvevőt*” talál,⁹ s a feladatot eléggé általánosan fogalmazza meg, mondván hogy „*Minden kornak meg van hivatala: korunk talán nevelője lesz egy boldogabbnak, mellyben a most kifejtődő lelkek tündöklenni fognak*”.¹⁰

Trattner Mátyás és az 1827. év végén társtulajdonossá lett Károlyi István, amikor az előző szerkesztőt, Thaiszt elbocsátották állásából, nem emberbaráti cselekedetet hajtottak végre Vörösmarty érdekében. Bár a magyar kultúra sokat köszönhet kiadói tevékenységüknek, ez esetben nem csupán a nemzet felemelkedéséhez való szerény hozzájárulás reményében döntöttek így. Vörösmarty nevének szerepeltetése a *Tudományos Gyűjtemény* címlapján számukra inkább nyereséget, mint kockázatot jelentett. Thaisz Andrást ékes szóval búcsúztatván a Vörösmarty szerkesztésében megjelent első kötet végén, de az elbocsátáskor kapott tüske Thaiszban élete végéig megmarad, még a „*letételében*” vétlen Vörösmartynek sem bocsát meg.¹¹ Trattnerék Thaisz leváltásának okát igen ködö-

⁸ VÖM 17. 188. Fábián Vörösmartyhoz. 1827. december 31.

⁹ VÖRÖSMARTY 1828. 4.

¹⁰ VÖRÖSMARTY 1828. 4.

¹¹ Rendkívül jellemzőek azok az oldalgóságai, amelyekben Vörösmarty neve sokszor elő sem fordul, de egyértelmű, hogy róla van szó. A sok közül egyetlen példát idézünk. Thaisz, miközben Kislady

sen közlik: „Azonban úgy hozván a költsönös helyheztetések magukkal, hogy ... a Tudományos Gyűjtemény más szerkesztőre szálljon által”, Vörösmarty kijelölésének általuk tartott fő szempontjáról pontosan fogalmaznak: „... Vörösmarty Mihály-nak ... kedvelt nemzeti írónak neve által nem tsekély mértékben megelőzte a ditső magyar nemzetnek ohajtását” a kiadó.¹²

A Zalán futása költője kedvelt nemzeti író, s szerkesztői megbízatása az előfizetők helyeslésével fog találkozni, sőt bizonyára új előfizetőket is eredményez majd. A kiadók megtalálni vélik számításait s egyelőre Vörösmarty is, hiszen az egyezés szerint 800 forint évi fizetés illeti meg.¹³ A megegyezés írásos nyoma nem maradt fenn, de biztosan feltételezhető, hogy a kiadók azt kívánták Vörösmartytól, hogy a Gyűjtemény érdekében lépjen kapcsolatba a korban már jelentősnek elismert tudósokkal, írókkal. „Általános fölfogás szerint – írja Taxner-Tóth Ernő – Vörösmarty fő feladata volt, hogy a nevesebb írókat – Horvát Istvánról Kölcsey Ferencig – megnyerje a folyóiratnak”.¹⁴ Ez bizonyítható is azzal, hogy Vörösmarty 1828 januárjának első napjaiban többeknek ír, dolgozatokat kérve a folyóiratba (240), s a Pesten és Budán tartózkodókkal is felveszi a kapcsolatot.

A kért dolgozatok csak később érkezhettek, így aztán az első kötet anyaga főleg a Szemere Pál által Vörösmarty rendelkezésére bocsátott írásokból állt össze. A folyóirat „Értekezések” részében Kölcsey, Jankovich Miklós, Kazinczy, Kiss Károly és Holéczy Mihály írásai, a kritikai rovatban Horvát István és Toldy Ferenc recenziói kaptak helyet.

Vörösmarty érkezéseket, tanulmányokat kérő levelei arra engednének következtetni, hogy a szerkesztő a maga belátása szerint irányítja majd a folyóiratot, eldöntvén, hogy kiknek biztosít fórumot s kiket igyekszik majd visszaszorítani. Az általa szerkesztett első kötet hátsó borítóján – ezen a helyen található a folyóirat megjelenésének kezdetétől a kiadó közlése az írók díjazásáról s az előfizetési

Sándor, Fáy András, Berzsenyi Dániel műveit adná a magyarul beszélni és írni tanuló idegen kezébe, azt mondja: „... el kelle dobni a rémletes s valóban rémületes futásokat, szaladásokat, -- a szép kötésű, arany metszésű, torzon borz, sisakos, pántzélós, paizsos, buzogányos, hóri horgas képekű Aurorákat s több efféléket (...)” THAISZ 1832. 137.

¹² JELENTÉS 1828. 116–117.

¹³ Az összeg nagyságában a kutatók véleménye nem egységes. Tény az, hogy Thaisz évi tiszteletdíja 600 pengő forint volt, 800 előfizetón felül pedig 800 forint. 1827-ben az előfizetők száma a 800-at nem érte el, tehát Thaisz 600 forintot kaphatott. A Bajza-Toldy levelezés jegyzetei között Sallay Imre visszaemlékezését olvashatjuk, ami szerint Vörösmarty számára 1827 végén megállapított fizetés 600 forint volt. Más forrás (LUKÁCSI-BALASSA 1955. 96.) viszont azt mondja, hogy Vörösmartyt Trattner Mátyás a Tudományos Gyűjtemény szerkesztésével 360 pengő forint díjazással bízta meg. Mi a 800 forintos megegyezést tartjuk reálisnak, Tóth Dezső nyomán is (TÓTH 1974. 117.), mert Vörösmarty bizonyára többet kapott, mint az elbocsátott Thaisz. A 360 forint tévedés lehetett, ugyanis Toldy 1828 végén azt írja Bajzának, hogy Vörösmarty és Károlyi ismét szerződést kötött, de Károlyi 100 forinttal alább alkudott. (BTL 1969. 450.). Ha a 360 forintot tartanánk valósnak, a még 100 forint levonás olyan nevelésesen kis összeget hagyott volna a szerkesztőnek, hogy Vörösmarty nem vállalta volna a feladatot.

¹⁴ TAXNER-TÓTH 1975. 705.

díjakról – azonban Károlyi István (a 83 éves Trattner Mátyás vejeként hivatalosan csak társtulajdonos, valójában ekkor a kiadó tényleges irányítója) az eddig minden kötetben azonos szöveghez egy mondatot told: „bizodalmassan kérvén egyszersmind a T. T. írókat, hogy munkáikat »egyenesen hozzánk alólírtakhoz« utasítani méltóztassanak”. Ez félreérthetetlenül utal arra, hogy Károlyi a megjelentetendő értekezések kiválasztásába bele akar szólni, hiszen az „alólírtak” közül a szerkesztő neve hiányzik. Károlyi Vörösmartynek sokkal inkább a szerkesztés technikai kivitelezését szánta, mintsem a folyóirat eszmei irányításának a feladatát. Vörösmarty kötelessége a már Károlyi által is kiválogatott értekezések korrigálása, simítása, kötetenkénti összeállítás s esetenként az idegen nyelvű anyag fordítása, ehhez járul a különböző könyvismertetések, recenziók begyűjtése s a – Vörösmarty szerkesztőségének idején címet változtatott harmadik rovat – a „Különbfélék” anyagának összegyűjtése.

Vörösmarty nem kedvelte a szerkesztői munkát, tehetetlennek érezte. E megállapítást számos bizonyíték támasztja alá Fábián tréfás, de nagyon igaz megjegyzésétől¹⁵ azon tényig, hogy a Gyűjtemény tudományos és irodalmi híryanagának összeállításával, közlésével sokáig Stettner foglalkozott. Vörösmarty kedvetlenségéhez nagymértékben hozzájárultak a tulajdonosi hatalmával visszaélő Károlyi „vexái”, amelyek miatt Vörösmarty már 1829-ben készül lemondani a szerkesztőségről. A kiadó és a szerkesztő közötti nézeteltérések többnyire a folyóiratot, annak színvonalát is érintették. A kiadóval szemben álló Vörösmarty nem egyszer irányítja barátai írásait más kiadókhoz, Károlyi pedig a szerkesztő tudta nélkül tanácsol a cenzornak törléseket olyan írásokból, amelyek változatlan szövegű megjelentetése Vörösmartynek lett volna érdeke.¹⁶

Károlyinak a háttérben kifejtett szerepéről az aurorások biztosan tudtak,¹⁷ de az előfizetők többsége Vörösmartynek tulajdonítván a folyóiratot, megelégedését és bírálatait is a szerkesztőnek címezte. Az első kötetek megjelenése után a visszhang többnyire kedvező. Kiss Ádám írja már 1828 februárjában Vörösmartynek: „a Tudományos Gyűjtemény ezen kötete (az 1828. 1. kötet) több tekintetben mulja fölül a legközelebbi lefolyt esztendő minden köteteit öszvesen (...)”¹⁸ s e véleményhez csatlakozik Fábián Gábor¹⁹ és Deák Ferenc is, aki ugyan a folyóiratban Kazinczy „pályájának emlékezetét” azért nem látja szívesen, „mert élő embernek

¹⁵ „(...) majd ha a Loost, melyet a minap Temesvárról hozék megnyerjük (...) akkor, hiszem Istenemet, hogy te sem leszel többé redactor egy óráig is”. VÖM 17. 219

¹⁶ Az előzőre is példa: Bajza írja Toldynak: „Vörösmarty (...) izeni, hogy ha utazásaidból közleni akarsz valamit, ne add a Tud Gy-be (Károlyi nem érdemli), hanem küldd Ellingerhez [azaz a Felsőmagyarországi Minervába]”. BTL 1969. 467. Az utóbbira a Bajza-Szentmiklóssy „pör”-ből hozhatunk példát. Bajza viszontválasza ugyanis töredékesen jelent meg, s Toldy véleménye erről a következő volt: „hát ha Károlyi kérte Dreschert [a cenzort!] (...)” BTL 1969. 454.

¹⁷ Bajza írja Toldynak, hogy „(...) nem volna rossz ha néha írnál neki [Károlyinak] valamit a Tud. Gy-be (...)” BTL 1969. 487.

¹⁸ VÖM 17. 198.

¹⁹ VÖM 17. 201.

magá által írott, s nem mindenhol hiú dicsekedés nélkül írott biographiáját” soha nem kedvelte,²⁰ valamint Dessewffy Aurél, aki szerint „*uj erőt kap a Ts úr pennája alatt a honni nyelv, – és valóban szerencsés a Tud. Gyűjt. Hogy illy ügyes és illy szeretet kezekben talált menedéket.*”²¹ De néhány kötet után már bíráló, figyelmeztető szavak is hangzanak, a barát Fábrián Gábor nem csak dicsér: „*ez a folyóírás már kezded alatt is kezd silánykodni (...).*”²² Míg a barátok látják a színvonalasítás fő okát, a jelentős, valóban értékes értekezéseket írók hiányát, a Vörösmartyval nem rokonszenvezők azzal vádolják a szerkesztőt, hogy „saját embereinek” túl nagy teret ad. Szeder Fábrián egy leveléből értesülhetünk erről: „*Vörösmartyra is sokan haragudnak, hogy csak emberinek írásait veszi fel a Gyűjteménybe, amiért is azt többen csupán ezen okból meg szünnnek járattni.*” Ami az értekezéseket illeti, a vád igaztalan. 1828-tól 1832 végéig összesen 261 értekezés jelenik meg a folyóiratban. Ezek közül a legtöbbet Jankovich Miklós (19), Kiss Károly (13), Horvát István (11), Holéczy Mihály (10), Toldy Ferenc, Mindszenty Antal (9-9), Podhradszky József (8), Rothkerpf /Mátrai/ Gábor (7) és Edvi Illés Pál írták. Közöttük Toldy Ferenc Vörösmarty igazi „embere” s a szintén publikáló Bajzának csak három értekezése jelenik meg Vörösmarty öt éve alatt. A Szeder-levél előfizetés csökkenésére utaló megjegyzése igaz ugyan, de nem a levél keletkezésének idején (1830-ban). Előfizetők tekintetében az 1829-es év a *Tudományos Gyűjtemény*nél bár mélypont, de az összes többi év előfizetőinek száma eléri a Thaisz szerkesztése idején volt számokat.²³

Károlyival való vitái miatt Vörösmarty többször foglalkozott a szerkesztői tisztról történő lemondással, de anyagi helyzetének alakulását változatlanul nagyon befolyásolta a szerkesztői jövedelem léte vagy nemléte. Időnként Károlynak is voltak olyan gesztusai, amelyek kapcsán a békülékeny természetű költő a maradás mellett döntött. 1827 végén egy évre, 1828 decemberében már két évre kötött a kiadóval szerződést, s bár 1830 után többször is gondolkodott a folyóirattól való megváláson, véglegesen csak 1832 utolsó hónapjában köszönt le.²⁴

A rövid időre szóló szerkesztői szerződések, Vörösmarty tétovázásai a maradás, nem maradás között, a Károlyi befolyással szembeni (Bajza és Toldy által sokszor szemére vetett) gyenge ellenállás azt mutatják, hogy Vörösmartyban ekkor még nem érett meg az irodalomnak (s most már csak másodsorban a tudományosságának) az a polgáriassult programja, amely már főleg Bajza nézeteiben jelentkezvén, az aurorásokat – amint maguk is nevezték – külön „klub”-ba gyűjtvén, a nemzeti, politikai törekvéseket is a középnemesi elképzelésektől

²⁰ VÖM 17. 204–205.

²¹ VÖM 17. 206.

²² VÖM 17. 223–224.

²³ A *Tudományos Gyűjtemény* előfizetőinek száma Vörösmarty szerkesztésének idején: 1828: 763, 1829: 601, 1830: 684, 1831: 796, 1832: 804.

²⁴ Vörösmarty Stettnernek írja: „*Azt tudod, hogy a Gyűjtemény redectiójáról lemondottam. Még nem tudom, ki lesz követőm.*” VÖM 18. 52.

eltérő útra vezet. Az „első csalódáson átesett, eredményeire féltékenyen büszke közép-nemesség ideológiája Vörösmartyé” – jellemzi a költő ekkori magatartását Fried István, s ez a megállapítás Vörösmarty szerkesztői tevékenységével is bizonyítható. Miután a Gyűjtemény irányával, a nemzeti nyelv, kultúra felemelésének nemesi programjával egyetért, Károlyival és egyes „értekezőkkel” nem elvi, hanem inkább személyes jellegű vitái vannak, s az értekezéseknek is elsősorban az alacsony színvonalát ítéli el. Érthető, ha nem ragaszkodik mindenáron a szerkesztői tisztséghez, hiszen különálló programmal nem rendelkezvén, nem kell félnie programja esetleges pozícióvesztésétől sem. S bár természetesen maga is az aurorások közé tartozik és a horváti-jankovichi túlzó magyarkodás kritikája – leveleiben – jelentkezik nála is, a valóság az, hogy semmi határozott nyomát nem lelhetjük annak, hogy a *Tudományos Gyűjteményt* az aurorások elméleti orgánumává akarná átformálni. Vörösmarty megtartja a folyóirat nemzeti szócső jellegét. Bajzának és Toldynak a *Tudományos Gyűjteménnyel* kapcsolatos megnyilatkozásai alapján viszont azt is megállapíthatjuk, hogy az aurorások sem akarták kisajátítani a folyóiratot, mintegy tiszteletben tartván annak országos fórum voltát és figyelembe vették az előfizetők összetételének realitását is. Ennek legjobb bizonyítéka, hogy Bajza 1831-ben elindítja a *Kritikai Lapokat*, majd 1837-től Vörösmartyval együtt az *Athenaeumot* és a *Figyelmezőt*, amelyeket már egyértelműen saját nézeteik kifejtésére tudnak felhasználni.

Az elmondottak nem jelentik azt, hogy akár Vörösmarty, akár Bajzáék lebecsülték volna a *Tudományos Gyűjteményt*. Stettner egy – a folyóiratban megjelent – recenziót bírálván, éppen azt hozza fel annak legnagyobb bűneként, hogy káros hatása annál is nagyobb, mert egy „köztekintetű folyóírás védpaizsa alatt!” informál tévesen.²⁵ Bajza és Toldy többször ütnek meg kritikai hangot az egyes kötetekkel szemben, de éppen azért, mert komolyan veszik a folyóiratot, amelynek olvasói köre a sok testületi előfizető következtében az ötezret is meghaladhatja. Igaztalan azonban Bajza akkor, amikor azzal vádolja Vörösmartyt, hogy a *Tudományos Gyűjteménynek* nem adott „más szint.”²⁶ Mert Vörösmarty nem léphetett túl ekkori önmagán, viszont a folyóiratban önmagát igyekezett adni, ha ezt bizonyos gátló – már ismertett – körülmények nem is tették teljesen lehetővé.

Az a tény, hogy Vörösmarty nem határozhatott szabadon az értekezések felvételében, de többségükkel szemben elvi kifogásai sem voltak, hogy azok köre, akiktől értekezéseket várhatott, nagyon szűk volt, hogy az előfizetésekre is gondolván az előző szerkesztőtől örökölt szerzőket sem tanácsolhatta el egyfelől, másfelől az a tény, hogy a folyóirat értekezéseken felüli egyéb anyagának összegyűjtése kötelessége volt, s alkalmat biztosított az általa fontosnak tartott ismeretesekek, közlemények megírására, jól megfigyelhető kettősséget eredményezett szerkesztősége öt éve alatt. Az értekezések többsége a nemesi ideológia átlagos

²⁵ TGY 1828. VII. 125.

²⁶ BTL 1969. 450.

színvonalú kifejtését hozta, a folyóirat többi anyaga adta viszont azt a többletet, amellyel a romantika áramába kapcsolódott Vörösmarty ezen elképzeléseken túllépve, a *Tudományos Gyűjtemény* legkiemelkedőbb szakaszává tette az 1828-1832 közötti időszakot.

A romantika és a gyűjtemény. a kritikai rovat és a „különbfélék” rovata Vörösmarty szerkesztése idején

A *Tudományos Gyűjtemény* enciklopédikus folyóirat. Következett ez mindenekelőtt a magyar tudományosság fejletlenségéből, másrészt művelőinek felkészültségéből és az olvasóként számba jöhetnek műveltségének jellegéből.²⁷ A gyűjtemény jellegű folyóirat megjelentetése reális felismerésből következik. A polihisztor folyóirat enciklopédikus jellegű széleskörűsége szükségszerű, egy területen azonban szűkít. A szépirodalomnak nem ad teret. Azonban kritikai rovatában nagyon sokszor közli irodalmi műveket, írói, költői munkásságot érintő bírálatokat is. Vörösmarty szerkesztése idején a kibontakozó hazai romantikával kapcsolatos fontos írásokat találunk a folyóirat kritikai a „különbfélék” címet viselő rovataiban.

A *Tudományos Gyűjtemény* kritikai rovata a Vörösmartyt megelőző szerkesztő, Tahisz András idején is beszámolt az *Aurora* egyes köteteinek megjelenéséről. Az ismertetéseket író Thaisz azonban az *Aurorát* egynek vette az irodalmi almanachok, antológiák közül, s csupán az egyes kötetek tartalmának felsorolására szorítkozott. Vörösmarty idején azonban a Vörösmartyhoz közel álló Toldy Ferenc ír recenziókat az 1828, 1829, 1830 és 1831. évre kiadott *Auroráról*.

Toldy recenzióiban semmi kétséget sem hagy afelől, hogy az *Aurora* új irányt jelent hazai irodalmunkban. Célja éppen az, hogy ezt tudatosítsa. „Illő végre tartózkodás nélkül elmondanunk, melly szempontból kelljen Kisfaludy Károly poétai gyűjteményét megítélnünk (...)” – kezdi az 1828. évi *Aurora* bemutatását. Megállapítja, hogy a „régiben-maradás” elvei jó ideje megosztják az írókat, s a magyar irodalom létrehozása mint cél a széthúzásból eredő sokféle elv létezése, vagy éppen többeknél a határozott elvek és tervek hiánya következtében el nem érhető. Ebben a helyzetben feltétlenül kellett egy példa, mely a helyes irányt mutatja, egy olyan „intézet”, mely az előrehaladást kívánó erőket egységbe tömöríti. Ez az *Aurora*. Létrejött s évenkénti megújulása egy következetes alapelv megvalósulása, a művészet prioritásának elfogadtatása: „Az *Aurora* egy fő ideát tüntet keresztül mindenütt: a művészség ideáját, a nyelv és a tárgyakkal bánás irójiban

²⁷ El kell fogadnunk Kornis Gyula tényszerű megállapítását: „Az igazi tudományos szellem kifejlődésének egyik legnagyobb akadálya volt a magyar tudósok szertelem polyhistorizmusa, oly időben, amikor már Európaszerte a tudományos munkafelosztás (...) tört magának utat (...) A magyar tudós azonban a tudományos fejlődésnek még mindig azon a primitívebb fokán állott, amikor ugyanaz az elme a legkülönbözőbb ismeretkörben törekszik jártasságra, a szélesség azonban a mélység rovására megy (...)” KORNIS 1927. 388.

aesthetikai stúdiumot tétet-fel, s a hasonló okfők egységet hoznak a művekbe".²⁸ Hatalmasak az *Aurora* érdemei a Kazinczy munkássága nyomán kialakuló „tanult, csinos, gazdag és hajlékony” nyelvnek alkalmazásában, az új versformák terjesztésében, amelyek zeneiséget adtak a magyar versnek, lehetővé tették a gondolatok tömör és pontos megfogalmazását, azaz új költői stílust alakítottak ki. S mindez magas művészi fokon valósult meg az *Aurorában*, amelynek darabjaiban először jelent meg az olyan művészi jellemábrázolás, amelynek segítségével irodalmunk „az élethez való kapcsolata által philosophicai fontosságot és jelentést kezdte nyerni”.²⁹

Toldy nem túloz megállapításaiban, még akkor sem, ha ezekben két elem fonódik össze: egyrészt az új irány célkitűzésének megfogalmazása, másrészt a megvalósítás értékelése. Toldy következetes is. Az *Aurora* egyes kötetekben megjelent kiemelkedő műveket minden esetben úgy teszi nagytól alá, hogy az alapelvek művészi megvalósításának mértéke látszódjék. Kritikusi módszere, hogy hangsúlyozva az almanach sokszínűségét (amint mondja: „különféleségét”), műfajok szerint csoportosítva elemzi a műveket. A művészi hatás, a művészi eszközök alkalmazásának vizsgálata az elsődleges nála, s talán ezért ad legtöbbször részletes tartalmi elemzést. Az olvasó, a befogadó figyelmét a mű olvasásakor a cselekmény fő vonalának ismeretében a művészi elemek értékelésére hívja fel. Ez természetesen nem jelenti a „tárgy”-t, a témaválasztás kizárását a művészi eszközök közül, csupán a művészi tökélyvel kifejtett eszmei mondanivaló nagyobb súlyára utal.

Az 1830. évi *Aurora* recenziójában az új irodalmi irány – az eddigiekből világosan kiderülően –, a romantikus irány ízlésnevelő feladataira is kitér. A realitás felismerése is az a megállapítás, hogy az *Aurora* „nem csak a művészek és az értők számára készül”, „hanem ezekére és az egész publikuméra egyszersmind...”³⁰ Az új irányzat népszerűsítése pedig esetenként megköveteli a sokszínűség visszafogását s a nagyobb munkák helyett a még nem értők számára a könnyebben emészthető, kisebb művek közlését. A befogadó, a megnyerni kívánt közönség különböző fokú előképzettségét tartja szem előtt Toldy kritikáinak megírásakor. Nem teóriákat ad elő, hanem mindig adott művekhez kapcsolódva, előadásába szinte beleépíti a romantikus esztétika főbb posztulátumait. Miközben újszerűségüket hangsúlyozza, ezt úgy teszi, hogy az új magától értetődőnek, egyetlen helyes és természetes iránynak tűnjék fel. Bizonyításul olyan művekről számol be a legrészletesebben, amelyek alkalmasak az irodalom közönségének megnyerésére: elsősorban Vörösmarty és Kisfaludy Károly műveiről.

Írói, költői – az egyéniség értelmében vett – eredetiség, az irodalom életközelsége, az irodalom jelentősége az élet alakításában, a lélektanilag is hiteles jellemábrázolás, a sokszínű, művészi nyelv alkalmazása, a változatos, harmonikus formák keresése fogalmazódnak meg Toldynak az *Aurora* kötetéről írott

²⁸ TGY 1828. I. 86.

²⁹ TGY 1828. I. 87.

³⁰ TGY 1830. VI. 97.

recenzióiban. S jelen van a külföld irodalma, a világirodalom nagy alkotóinak, alkotásainak művészi eredményeit a hazai irodalomba asszimilálni kívánó törekvés is, a gondolatokat és formát pontosan visszaadó fordítások kívánalma. De jelentkeznek az ellenkező irányú hatás fontosságának, szükségességének felismeréséről tanúskodó momentumok is. Vörösmarty Tudósítást közöl „Külföldön magyar irodalmának terjesztése”³¹ címmel, s ebben megemlíti, hogy Bowring – orosz, szerb és lengyel népdalok kiadása után – magyar népdalokat kíván megjelentetni, sőt ezután még egy magyar költészeti antológiát is. Bowring őt kérte fel, hogy ehhez előtanulmányt írjon, adja „átnézetét a magyar költői irodalmának”. Vörösmarty örömmel vállalja a feladatot s jelzi, hogy nem-sokára egy kis könyvtárt fog Londonba útnak indítani, amely Révay, Verseghy, Kazinczy, a Kisfaludyak, Kis János, Berzsenyi, Dayka, Csokonai és Virág műveiből áll majd. Elküldi Toldy és Stettner Handbuch-ját is, amely szerinte a leg-hasznosabb könyv a magyar irodalom bemutatására.³²

Vörösmarty tudósításának külön érdekessége, hogy pár sorából kiviláglik a népdalokkal kapcsolatos ekkori véleménye is. A népdalokat Vörösmarty is tág értelemben veszi, a „nép szájában élő”, a „királyaink asztalainál énekeltetni szokott” dalok szerinte egyaránt népdalok s legfőbb értékük „nemzetiségük”-ben van. Hagyományörző értéket tulajdonít nekik, költői, művészi értéket viszont csak keveset. Azonban úgy véli, hogy elveszni hagyni e nemzeti kincset nem szabad. „Pedig bár milly csekély lenne is költői értékek, nemzeti maradványaink szűk voltában ezekre legalább gondot viselhetnénk (...)” – állapítja meg.³³ Toldy az 1829. évi Aurora bírálatában tér vissza e gondolatokra s fejti ki ezeket bővebben. A magyar népdalok között kevés az igazán „illatosb virág”, kevés az olyan, amelynek tulajdonsága „az érzés sentimentalismusa naív előadásban”, s ennek oka az szerinte, hogy a magyar nem poétai nemzet. De ezen kevesek is alkalmasak arra, hogy a költő „a nép gondolkozása s érzése logikáját, képzelése módját, az előadásban annak tónusát, a nyelvben annak fordulatit, kedvencz szavait, szólásait, a rímekben azt a naív gondolatlan-ságát: mind összevéve” úgy adja műveiben ezek példája nyomán elő, hogy „a mítv a nép kebelében támadtnak tessék”.³⁴ A népdal a műköltő általi megnevesítésének elmélete fejlik ki ezekben a sorokban, de egyben az is kiderül, hogy Toldy a lényegét, a népdal lényegét nem ismeri fel valójában. Helyesebben félreismeri. Mentségére még azt sem lehet felhozni, hogy ő is tágan értelmezi a népdal műfaját, Kisfaludy Károly huszonöt népdalának értékelésekor dicséretképpen az igazi népdalok Kisfaludy általi megnevesítését említi. Szerinte a költő népdalai azért nagyszerűek, mert bennük még a „népdalainkban csak rím miatt s minden

³¹ TGY 1828. V. 122–125.

³² HANDBUCH 1828

³³ TGY 1828. V. 125.

³⁴ TGY 1828. XI. 108.

összefüggés nélkül való kezdetsoroknak” is „poetai jelentést” tud adni,³⁵ vagyis a népdalnak költői, művészi értéket csakis a műköltő adhat. Toldy megfogalmazása Bajzának egy hozzá intézett korábbi levelében kifejtett népdalteóriának konkrét alkalmazása az *Aurorában* közölt Kisfaludy és Vitkovics „népdalok”-ra.³⁶ Bármennyire is túlhaladott lesz ez az álláspont már néhány év elmúltával is, a próbálkozásokat bátorító, a teljesítményeket elismerő, a népdalok közkinccsé tételére felszólító Vörösmarty- és Toldy-írások nagy jelentősége abban is áll, hogy a Gyűjtemény olvasóira e tekintetben is hatást gyakoroltak.

Vörösmartyinak a magyar irodalom külföldi terjedéséről szóló tudósítása után két évvel Toldy Ferenc a már elkészült – Bowring által kiadott – angol nyelvű magyar költői antológiát ismerteti,³⁷ különös fontosságot tulajdonítván a műnek. „Egy körünk van, mellyben mi is teremtettünk: az a magyar szépliteratúra, egy kincsünk van (...) az a nyelvünk, -- hogy nekünk ezek vannak, azt tudatni a mi dolgunk volt, s azt is sokáig elmulasztottuk”³⁸, mondja s kérdezi: honnan tudhatja meg a külföld, hogy nekünk „meg nem vetendő literatúránk” van? Szégyen ez a magyar írókra nézve s ezért nagyok Bowring érdemei, aki irodalmunk bemutatásával helyettünk is tudósítja nemzeti létezésünkről a világot. Az angol nyelvű magyar irodalmi antológián kívül Bowring számos angol folyóiratban és újságban közölt fordításokat magyar művekből. Toldy saját kutatásai alapján sorol fel 18 olyan angol sajtóorgánumot, amelyek helyet adtak e közléseknek, s beszámol arról is, hogy Londonban jelen volt egy társaságban, amelyben Kazinczy egy darabjának felolvasása nagy tetszéssel fogadtatott. Végezetül egy szemelvényt közöl az antológiából, Kisfaludy Sándor és Kazinczy egy-egy versrészletét s azok Bowring általi fordításait mutatja be.

Vörösmarty sokat tesz a világirodalom hazai megismertetésének érdekében is, e munkában a folyóiratban Stettner-től és Toldy-tól kapja a legtöbb segítséget. Hármójuk tevékenysége nagyjából közvetítő jellegű, sok esetben nem az eredeti művek ismeretében, hanem külföldi folyóiratok közleményeinek átvételével, átfogalmazásával tudósítják a külföldi irodalomról a magyar közönséget.

Stettner az angol és német költészetet ismerteti elsőnek³⁹ a *Le Globe* francia folyóirat eredeti közleményét átvevő lipcsei *Eremit* után, de saját véleményére utaló magyarázó jegyzetekkel is ellátja. A francia szerző megállítáσαι, hogy ti. a német költészet a lélek, az álmok poézise, az angoloké jobban kötődik a külvilághoz, a természethez, s a francia a legdrámaibb, legszenvedélyesebb, Stettner

³⁵ TGY 1828. XI. 109. A felhozott kezdősor példák: „Ég a kunyhó, ropog a nád./ Be szeretem én a barnát” és „Három alma meg egy fél/ Kérettelek, nem jöttél”.

³⁶ Bajza a következőket írta: „Azt kívánám a népdal-költő művésztől, hogy ne ő ereszkedjék-le a néphez, hanem egy magasabb pontot találjon s oda emelje magához a népet. Vagy hogy világosan szóljak ne a költő vetkezze-le a maga művészségét, hogy a néphez hasonló legyen, hanem a nép szájában támadt dalt öltöztesse művészi alakba, nemesítse meg művészi gonddal.” BTL 1969. 439.

³⁷ TOLDY 1830. 96–105.

³⁸ TOLDY 1830. 97.

³⁹ TGY 1828. II. 109–113.

ellenkezésre készítetik. Véleménye szerint a klasszikus költészet „ellenébe tett új vagy romános poésisban” csaknem kizárólag az angoloké az első hely, mögöttük az angol nyomdokon haladó németekével sem mérkőzhetik a franciák költésze- te. Ennek okául a francia akadémizmus „despotismusát” hozza fel, s ebben a megvilágításban Stettner és az aurorások véleményeként is áll az ismertetett cikk következő kitétele: „Akarmelley meghatározását akarnánk is a poésisról adni, akarmelley eredetet tulajdonítsanak is neki, az mégis egyedül a phantasia lyánya marad.”⁴⁰

Toldy Ferenc az orosz költészetéről rajzol képet, szintén egy idegen folyóirat- ban, a német *Mitternachtblatt*-ban közöltek nyomán. A szerzőt (az orosz Pletnyevet) követve néhány sorban ismerteti a kortárs orosz költők – közöttük Puskin – legfőbb jellemzőit, de felfigyel a magyar és az orosz irodalom fejlődését hátráltató azonos jellegű okokra is: az anyanyelvnek a művelt társalgásban való mellőzésére, az olvasók kevés számára, a jó kritika hiányára is.⁴¹

Vörösmarty a fiatalon elhunyt Erik Stagnelius munkáit értékeli, a német *Ausland*-ból származó kritikát veszi át a *Tudományos Gyűjtemény*-be, hogy olvasó- it megismertesse a melankolikus hangú romantikus svéd költő kiforratlanul is nagy tehetségével. Ezt elősegítendő egy Stagnelius-vers maga készítette magyar fordítását is közli.⁴² Szintén az *Ausland* nyomán ír két romantikus francia költő- ről, a munkáikat közösen készítő Berthelemy és Mery-ről, de míg ez a közlés inkább csak az érdekesség kedvéért történt, az angol *Times* modern francia iro- dalmat ismertető cikkének átvétele két szempontból is fontos volt. A tanulmány egyrészt angol szemszögből szól a kontinens német és francia romantikájáról, másrészt a romantika egyértelmű győzelméről számol be a francia akadémiz- mus felett, s a romantika magyar ellenzői számára is figyelmeztetés lehet.⁴³

A környező népek irodalmával is foglalkozik egy-két ismertetés. Toldy Fe- renc 1829–1830-ban tett németországi útja kezdetén Prágában is megfordul, s útinaplójának a cseh nemzeti múzeum könyvtárában tett látogatásáról szóló fejezetét megküldi a *Tudományos Gyűjtemény*-nek. Ebben az ócseh irodalom nagy- szerű alkotásairól emlékezik meg elismerő, meleg hangon. „Csudálkoztam a zor- donnak képzelt nyelvi jó zengésén”⁴⁴ – írja egy irodalmi emlék felolvasása hallatán, s lelkesen sorolja fel a régi cseh irodalom 10. századtól fennmaradt alkotásait. Ezek a tanúi annak, hogy a „nemzet írt”. De legfőbb értékük a művészi érték, mert történeteik nem úgy vannak előadva, ahogy a historikus, hanem ahogy a költő éneklie meg azokat – hangsúlyozza arra utalván, hogy a régi irodalmi alko- tások valódi értékét is elsősorban művészi mivoltuk határozza meg. Toldy írá- sához fűz toldalékot a W. L. aláírást használó (minden bizonnyal Waltherr Lász-

⁴⁰ TGY 1828. II. 112.

⁴¹ TGY 1828. X. 105–114.

⁴² TGY 1828. II. 113–120. A vers címe: „A vándor madarak”.

⁴³ TGY 1830. XII. 119–121. és TGY 1831. I. 111–113.

⁴⁴ TGY 1830. VI. 120.

ló), s közli Berzeviczy Pálnak a Toldy által is látottakon felbuzdulva még 1783-ban szerzett, a prágai könyvtárat dicsőítő latin nyelvű énekét.

A bontakozó magyar romantikának is sajátja a csodás Kelet szépségei és rejtelmek iránti érdeklődés. Vörösmarty az *Ezeregyéjszaka* meséinek első magyar nyelvű fordításába kezd, a – Károlyi kiadásában megjelenő – könyvet többször hirdeti a *Tudományos Gyűjtemény*. A fordítás kiadásának a Gyűjtemény történetével is szoros kapcsolata van, az ezért ívenként kapott 8 forint is részes abban, hogy Vörösmarty már 1829-ben nem hagyja ott Károlyit s vele a folyóiratot. Vörösmarty fordításáról Holéczy Mihály ír elismerő kritikát, s néhány sorban az *Ezeregyéjszaka* meséi közkeletiségének titkát is megfogalmazza: „A történetek a millyen kellemesek, sokszor színt oly szövevényesek is, azért mindég édes figyelemben tartják a lelket, s kifejlődéseik nyugtalanító várakozást gerjesztenek (...), nemcsak szív, hanem elme is gyakran munkásságba tétetik általok...”⁴⁵ Vörösmarty két közleményben tudósít a perzsa irodalom jeles alkotásairól, kiemelve a nép irodalmának csodálatos sokszínűségét, nyelvezetének gazdagságát.⁴⁶ 1831 végétől több kötetben az indiai drámai irodalom jeles alkotását, a *Vasantasena*-t mutatja be. A hindu drámának 1827-ben jelent meg egy angol nyelvű gyűjteményes kötete, ebből az Auszland német fordításokat adott. Vörösmarty maga is megjegyzi, hogy fordítása már a harmadik, s ezért az eredetivel bizonyára már sokban eltér, de arra talán alkalmas, hogy az „eredeti fények elszórt sugárait” az olvasók felfedezhessék. A közönség a teljes drámát megismerheti, mert Vörösmarty ugyan csak egyes részleteket fordít le, de a cselekményt a töredékes fordítások között folyamatosan ismerteti.⁴⁷

A folyóirat kritikai rovatának ezek az írásai nem kritikák, hanem inkább ismertetések, s mint utaltunk rá, többségükben külföldi folyóiratok közleményeinek átvételei. Segítségükkel azonban a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztője a világirodalomra nyit ablakot, oldja a magyar irodalom elszigeteltségét is.

A magyar irodalmi kritikának a Toldy-féle Aurora recenziókon kívül nem is találunk jelentős alkotását a Gyűjteményben. A hazai irodalmi művekről szóló recenziók száma összességében is kevés, s miközben már megjelenésükkor is múlandó értékűnek ítélt művekről íródnak kritikák, a Gyűjtemény időtálló költői életművek értékelésének a lehetőségét szalasztja el. Csak rövid tudósítás jelenik meg „*Kisfaludy Károly minden munkái*”-ról, s ugyanez a sorsa a „*Kölcsey Ferenc munkái. Versek*” című kötetnek is. A jelentéktelenebb művek kritikáiban még jelen van a magyar, a „nemzeti” teljesítményen túlzóan örvendező, dicsérő hang. A Császár Ferenc Kemendvár című regéjét recenzáló „U.” névjelű kritikus egyoldalú, magasztaló értekezése, s ennek a folyóiratban való leközlése az aurorások heves, Vörösmartyt is elmarasztaló ellenérzését váltja ki. Nézeteiknek

⁴⁵ TGY 1832. IV. 114.

⁴⁶ TGY 1829. II. 109–112. és TGY 1829. IV. 116–121.

⁴⁷ A drámaközlés: TGY 1831. XI. 115–120., TGY 1831. XII. 99–105., TGY 1832. I. 105–113., TGY 1832. II. 121–127. és TGY 1832. V. 119–125.

Stettner ad hangot, amikor a folyóiratban reflektál a kritikára. Kérdezi, hogy vajon milyen dicsérő jelzőket használna a recenzens Homérosz, Shakespeare, Scott, Byron, Tasso, Goethe vagy Schiller műveiről írván, ha itt a Kemendvárra már minden elpuffogatott? ⁴⁸ Dicsérő kritika jelenik meg olyan antológiáról, mely diákok versgyakorlatait adja közre,⁴⁹ s ez ugyanabban a kötetben lát napvilágot, amelyben Czuczor Gergely a tanulókra kényszerített „sületlen verskolmányok” ellen szól. Néhány erőteljes hangú kritikával is találkozunk. Ponori Thewrewk „Tíz csapás”-át a művészi tehetséggel nem rendelkező dilettánsok elleni gúnnyal, íróniával ítéli meg az inkább Csokonai, Kisfaludy Sándor és az Aurora írónak munkáit kedvelő Horvát János. Az aurorás Kovács Pál is élesen bírálja Szalay László „Bimbók” című verseskötetét, Toldy kritikai szemléletét hasznosítván recenziójában.⁵⁰

Az említetteken kívül már csak néhány rövidebb, inkább tudósítás jellegű ismertetésről számolhatunk be. Közülük talán egy érdemes említésre, a debreceni „hittudományi tanuló” Tóth Mihály beszámolóját a Rétsey János emlékére kiadott antológiáról. Ezt is csak azért, mert a tudósításhoz Vörösmarty szerkesztői megjegyzést fűz s ebben örömet fejezi ki, hogy a „verselés módja a nagy magyar városban is változni kezd, s jobbúl.”⁵¹ Szegényesnek mondható a folyóiratban a magyar irodalmi kritika. Ennek legfőbb okára maga Vörösmarty mutat rá, igaz, nem a *Tudományos Gyűjteménnyel* kapcsolatban. 1832-ben, Széchenyihez írt levélben a Magyar Tudós Társaság alapszabályaihoz módosító észrevételeit megtéve, első változtatásként az akadémia folyóiratának, a *Tudománytárnak* „eltörlését” javasolja. Indoka az, hogy a kritikai folyóiratot nem lehetne „hasznos és érdekes” kritikákkal megtölteni, mert „sok jeles író, kivált a szép literatúrában, igen rossz kritikus (...)”⁵²

A kritikai rovat Vörösmarty idején is alkalmazkodik a folyóirat enciklopédikus irányához, több tudományterület műveinek ismertetését hozza. Azon törekvésünk következtében, hogy a folyóiratnak elsősorban a nyelv, az irodalom, a magyar gazdasági és társadalmi körülmények által befolyásolt és ezekre visszaható történetét vizsgáljuk, csak azokat az ismertetéseket, kritikákat említjük, amelyek e szempontból Vörösmarty szerkesztése idején fontosak.

A nyelvtudomány tárgyában írott recenziók sorából első helyre kínálkozik Toldynak Szabó József 1829-ben kiadott „A dicső magyar szó s nyelv őskoru régisége” című füzetére írott bírálata. Szabó művében azt állítja, hogy a magyar nyelv 4000 év óta változatlan, hogy a régi perzsa nyelv magyar nyelv, a Zandevestában a magyar nyelv nyomai lelhetők fel. Toldy az állításokat nevetségessé teszi a dolgozat módszerét átvevő saját származtatási ötleteivel, s ezzel a „magyarosko-

⁴⁸ TGY 1828. VII. 124–126.

⁴⁹ KRITIKA 1828. 100–105.

⁵⁰ TGY 1831. III. 106–114.

⁵¹ TGY 1829. XII. 102.

⁵² VÖM 18. 43.

dó” tudományosság tudománytalan voltát bizonyítja.⁵³ Szabó viszontválaszában megkísérli ismételtelen bizonyítani állításait, személyeskedő írásából főleg annak sérelmezése tűnik elő, hogy a Toldy-félék előtt a nemzet és a nyelv régisége már nem érdem.⁵⁴ Vörösmarty röviden ismereti Kresznerics magyar szótárának első részét, maradéktalanul dicsérve a munkát. Két másik szótár összeállítás azonban erős kritikát kap. Bugát Pál Kovács Mihály anatómiai szótárának magyar terminus technikusait bírálja nagy hévvel az 1829. év több kötetén keresztül. Ellenjavaslatai viszont azt mutatják, hogy a műszavak újításában reális határokat nem ismert, s az általa ajánlott elnevezésekből valóban kevés honosodott is meg. Hady a „tudományos mesterszókönyv”, a *Lexicon terminorum technicorum* készítőinek alapelveit szedi ízekre két közleményben. Hibául rója fel, hogy a készítők a terminus technikus fogalmát nagyon tágan értelmezik, a vallásétól a művészetek szakszavaival bezáróan mindent értenek alattuk. Példákat hoz a lexikon szóértelmezéseiből, szószármaztatásaiból, bemutatván, hogy az összeállítók csak azokban az esetben alkottak érdemlegeset, amikor előre elhatározott szabályaiktól eltértek.⁵⁵

Vörösmarty a szerkesztő a *Tudományos Gyűjtemény*nél, amikor három nagyhatású Széchenyi-munka: a *Lovakrúl* 1828-ban, a *Hitel* 1830-ban és a *Világ* 1831-ben megjelent. Az első két mű kiadója Károlyi, már ez a tény is indokolná recenzióikat, ismertetéseiket a *Tudományos Gyűjtemény*ben. Ez azonban csak a *Lovakrúl* esetében történik meg, Hegedűs Mihály tollából. A recenzens részletesen ismerteti a mű egyes fejezeteinek tartalmát s ezután „Megjegyzés” címmel fejt ki saját véleményét. A közjő előmozdításának jelentős eszközeként értékeli Széchenyi művét, a benne kifejtett gondolatoknak termékeny talajba hullást kíván. Egy megjegyzése azonban arra mutat, hogy ő egyik képviselője azoknak a nemeseknek, akik lelkesednek ugyan Széchenyi új gondolataiért, de akiknek szemléletmódja éppen a lényeg meglátását nehezíti. Széchenyi alapvető megalapításaira, hogy ti. „egy jó gazda hazafi, és egy vagyonos kereskedő többet ér, mint a szegény tehetetlen patriota, bár mi szép lélek lakja is szivét”, nem állhat ellen „indulat”-ának, hogy azt ne válaszolja: „(...) ha szép és hatalmas lélek lakja akár melly nemü patriotát, mindig alkalmas ő (...) a nemzetek (...) belső értékét, előmozdítani.”⁵⁶

A *Hitelre* nincs reflexió a *Tudományos Gyűjtemény*ben, bár Vörösmarty és Károlyi, valamint Bajza és Toldy is azok között voltak, akik előzetesen tudtak Széchenyi készülő munkájáról. Az ismertetés elmaradására nem tudunk megbízható magyarázatot. Bajza a következőket írja Toldynak 1830 márciusában: „Gróf Széchenyinek Hitele kijött, igen interssans munka, de sokat fog megharagítani, mert tele van sarcasmusokkal. Én ismertetést írtam róla a gyűjtemény [*Tudományos Gyűjtemény*]

⁵³ TGY 1830. V. 112–118.

⁵⁴ SZABÓ 1831. 122–127.

⁵⁵ TGY 1828. III. 111–116. és TGY IV. 92–114.

⁵⁶ TGY 1828. V. 110.

számára és dicsérem...”⁵⁷ Az ismertetés azonban nem található a folyóiratban. Magyarázatul az kínálkozik, hogy Bajza „Károlyinak”, azaz a folyóiratnak a „Szentmiklóssy-pör” után már csak azért ad néha valamit, hogy a Károlyinál Toldyval közösen meglévő adósságai miatt a kiadót „lecsendesítse”⁵⁸ s előfordultak olyan esetek is, amikor eredetileg a *Tudományos Gyűjteménynek* szánt írást mégsem adott oda. Vörösmarty semmiképpen nem lehetett oka annak, hogy a *Hitel* végül is recenzálatlan maradt a folyóiratban. A „Különbfélék” rovat számos közleménye bizonyítja, hogy a költő támogatta Széchenyi elgondolásait a folyóiratban is. 1828-tól a Gyűjtemény e rovatában nagy részletességgel ismerteti a bécsi mintára Pesten is sűrűn rendezett lóversenyek programját, a résztvevőket, rendezvényeket, díjakat. Ez a rovat ad teret Széchenyi a *Tudományos Gyűjtemény* számára készült egyetlen saját közleményének is.⁵⁹ Vörösmarty az, aki rendszeresen tudósít az évente megjelenő Pesti ló-versenykönyv-ről. Széchenyi terveivel elkötelezetten számol be az állattenyésztő társaság munkálkodásáról, a szarvasmarha tenyésztés kérdéseiről, állapotáról s mindeme beszámolók nem egyediek, hanem rendszeresek a folyóiratban.

Hasonlóképpen nagy teret kapnak a *Tudományos Gyűjteményben* a másik Széchenyi-terv, az akadémia megvalósításával kapcsolatos események. 1828-ban arról számol be a költő-szerkesztő, hogy a Teleki József gróf által vezetett küldöttség az akadémia tervzetén munkálkodik, 1830-ban beszámol a tudós társaság közeli felállításáról s közli az igazgatók névsorát. 1831-ben részletes híradást hoz a Magyar Tudós Társaság működésének megkezdődéséről, az igazgatók, a tiszteletbeli és rendes tagok, a levelező tagok megválasztásáról a titoknok Döbrentei Gábor tollából, 1832-ben pedig a *Tudományos Gyűjtemény* az, amely az akadémia első munkás évéről, az 1831. évről szóló jelentést közli.

A folyóirat a kritikai és a különbfélék (tulajdonképpen: hírek) rovataival az ország napi életének problémáihoz közeledik, azokra reflektál. Mégpedig olyan módon, hogy legyen bár tudományos, irodalmi vagy éppen gazdasági kérdés a reflexiót kiváltó ok, a haladás melletti elkötelezettség politikuma is kiviláglik az itt közölt írásokból, tudósításokból. E két rovat vizsgálata azt is mutatja, hogy Vörösmarty erőteljesen kivette a részét a munkából. Ebben természetesen voltak jelentős segítséget nyújtó támaszai, főleg Stettner és Toldy. De ha Bajza leveleiben Vörösmartyt többször is gondatlan, pontatlan szerkesztőként marasztalja is el, s ha a kortársak Stettnernek a szerkesztésben vállalt nagy szerepét hangsúlyozzák is (az ötéves szerkesztői periódus egészét tekintve kissé eltúlozva), Vörösmarty az általa vállalt kötelezettségnek eleget tett. A folyóirat Vörösmarty szerkesztette öt évfolyamának áttekintése után a dolgozat elején tett megállapításunkat, nevezetesen hogy egy határozott, célratörő „Vörösmarty-koncepció”

⁵⁷ BTL 1969. 489.

⁵⁸ BTL 1969. 487.

⁵⁹ HÍRADÁS 1829. 119–122.

nem figyelhető meg, továbbra is fenntartjuk. Szerkesztői időszakának jelentősebb részében Vörösmarty lényegében a középnyemesi szemléletmód befolyása alatt volt. De 1830 után mind – az e dolgozat keretében nem vizsgált – Értekezések rovat, mind a másik két rovat összeállításai, közleményei egy felelősebben gondolkodó, érettebbé váló fiatalembert mutatnak, aki a progresszív nemzeti fejlődés eszméivel már elkötelezte magát. Az irodalomban a romantika, a nemzet haladásának kérdésében a Széchenyi-eszmék mellett tesz hitet szerkesztői munkájában is, s ezzel a *Tudományos Gyűjtemény* legjelentősebb öt évfolyamát hozza létre.

FORRÁSOK

- BTL 1969 Bajza József és Toldy Ferenc levelezése. Budapest, 1969.
HÍRADÁS 1829 „Híradás a pesti ló-versenyezésről.” = *Tudományos Gyűjtemény*, 1829/II. 119–122.
JELENTÉS 1828 Jelentés a Tudományos Gyűjtemény Redactiója eránt. = *Tudományos Gyűjtemény*, 1828/I. 116–117.
KRITIKA 1828 Z. kritikája a Pallas Debrecina... c. antológiáról. = *Tudományos Gyűjtemény*, 1828/X. 100–105.
MK 1817 *Magyar Kurír*, 1817/X. szám
TGY 1828 *Tudományos Gyűjtemény*, 1828. I–XII. kötet
TGY 1829 *Tudományos Gyűjtemény*, 1829. I–XII. kötet
TGY 1830 *Tudományos Gyűjtemény*, 1830. I–XII. kötet
TGY 1831 *Tudományos Gyűjtemény*, 1831. I–XII. kötet
TGY 1832 *Tudományos Gyűjtemény*, 1832. I–XII. kötet
VMÖ 17 Vörösmarty Mihály összes művei. 17. kötet. Levelezés 1. Vörösmarty Mihály levelezése. Sajtó alá rend. BRISITS Frigyes. Budapest, 1965.
VÖM 18 Vörösmarty Mihály összes művei. 18. kötet. Levelezés 2. Vörösmarty Mihály levelezése. Sajtó alá rend. BRISITS Frigyes. Budapest, 1965.

IRODALOM

- FRIED 1968 FRIED István: Vörösmarty Mihály és a Tudományos Gyűjtemény. = *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1968. 644–658.
HANDBUCH 1828 Handbuch der ungarischen Poesie...In: Verbindung mit Julius Fenyeri herausgegeben von Franz TOLDY. 1–2. Bd. Pest und Wien, 1828.
KORNIS 1927 KORNIS Gyula: A magyar művelődés eszményei (1777–1848). 1. kötet. Budapest, 1927.

- LUKÁCSI-BALASSA 1955 LUKÁCSI Sándor - BALASSA László: Vörösmarty Mihály. 1800-1855. Budapest, 1955.
- SZABÓ 1831 [SZABÓ József]: Válasz Toldy úrnak a Magyar nyelv régisége ügyében. = *Tudományos Gyűjtemény*, 1831/XI. 122-127.
- SZAUDER 1961 SZAUDER József: A romantika útján. Budapest, 1961.
- TAXNER-TÓTH 1975 TAXNER-TÓTH Ernő: A Vörösmarty-Bajza-Toldy „triász” negyedik tagja. = *Irodalomtörténet*, 1975/3. 692-709.
- THAISZ 1832 THAISZ András: Kisfaludy Sándor munkái. [Könyvismertetés] = *Sas*, 1832/12. 137.
- TOLDY 1830 TOLDY Ferenc: Magyar irodalom Angliában. = *Tudományos Gyűjtemény*, 1830/VII. 96-105.
- TÓTH 1974 Tóth Dezső: Vörösmarty Mihály. 2. kiadás. Budapest, 1974.
- VÖRÖSMARTY 1828 VÖRÖSMARTY Mihály: A Tudományos Gyűjtemény olvasóihoz. = *Tudományos Gyűjtemény*, 1828/I. 4.